

din Istria romană (p. 325—336), în sfârșit, examenul amănunțit și clar al numelor succesiv purtate de Augustus de-a lungul unei cariere furtunoase: *I nomi dell'imperatore Augusto. Il 'praenomen imperatoris'* (p. 353—371). În acest din urmă studiu, zăbovind cu precădere asupra datei când Octavianus a asumat oficial *praenomen*-ul *imperator* în locul numelui personal Caius, Degrassi respinge părerea astăzi dominantă că evenimentul s-ar fi petrecut în 38 (astfel, între alții, Syme, într-un important articol din *Historia* VII, 1958, p. 172—188), aducând argumente noi și convingătoare în sprijinul tezei lui Mommsen, după care asumarea titlului ar fi mai veche și mai precis de la sfârșitul lui septembrie sau de la începutul lui octombrie 40.

Patru indici analitici întocmiți de Silvio Panciera completează volumul, a cărui pregătire pentru tipar a fost ajutată și în alte privințe de devotamentul și abnegația unor foști elevi ai sărbătoritului: Maria Silvia Bassignano, Fulvio Grosso, Giovanni Ramilli și Franco Sartori.

D. M. Pippidi

UNIVERSITÄ DI CAMBRIDGE. *Storia antica X 1—2: L'Impero di Augusto (44 a.C. — 70 d.C.)*. Biblioteca storica dell'Antichità, collezione diretta de R. Bianchi Bandinelli. Milano, „Il Saggiatore” di Alberto Mondadori, 1968, 2 vol. 1327 p. in 16°.

JULES TOUTAIN, *L'Economia antica*. Traduzione di Filippo Coarelli. Biblioteca storica dell'Antichità, 6. Milano, „Il Saggiatore” di Alberto Mondadori, 1968. 383 p. in 16°.

Interesul pentru publicațiile în alte limbi — de orice nivel și în oricât de variate domenii — a fost dintotdeauna o caracteristică a editurilor italiene. Reprezentată pînă la o vreme de casa Laterza din Bari, în a cărei *Biblioteca di cultura moderna* s-au tradus și tipărit încă de la începutul veacului și desigur la îndemnul lui Croce multe lucrări de preț din cîmpul filozofiei și al istoriei literare, această orientare a fost preluată în perioada dintre cele două războaie de editura *Nuova Italia* din Firenze, de sub teascurile căreia au ieșit, împreună cu numeroase tipărituri de mai modeste proporții și de mai mic răsunset, opere deschizătoare de drum ca *Storia economica e sociale dell'Impero romano* a lui Rostovtzev (reeditată în mai multe rînduri) și vastele sinteze ale lui Werner Jaeger: *Aristotele și Paideia*, pe lângă altele tot atît de semnificative destinate, firește, în primul rînd publicului italian, dar nu mai puțin și cititorilor din alte țări, unde pentru un motiv sau altul originalele engleze și germane erau mai anevoie de procurat ori, poate, de înțeles.

Fără ca activitatea celor două mari firme să fi încetat fie și temporar, silințelor lor au venit să li se adauge în ultimul sfert de veac silințele altor editori pe care ar fi de prisos să-l înșir dar din numărul cărora nu pot să nu menționez pe Giulio Einaudi, din Torino, și, începînd din 1958 — ultimul intrat în competiție cu o energie uimitoare și cu mijloace pe măsura planurilor lui ambițioase — pe Alberto Mondadori, din Milano.

Întreprinderea editorială a acestuia din urmă e denumită semnificativ „Il Saggiatore”, iar activitatea ei pare închinată în cea mai mare măsură traducerii în limba italiană a tuturor operelor reprezentative ale timpului nostru. Judecînd după informațiile pe care le am, nu mai puțin de cinci biblioteci se publică sub denumirea generală „La Cultura”, și în fiecare din ele se încearcă tipărirea fără zăbavă a contribuțiilor de o indiscutabilă valoare apărute în orice

limbă. Pentru disciplinele cultivate în revista noastră, de un interes deosebit mi se pare seria intitulată *Biblioteca storica dell'Antichità*, îngrijită de Ranuccio Bianchi Bandinelli, în care — ca să nu citez decât câteva titluri editate în ultima vreme — au apărut, în afara celor ce fac obiectul acestor însemnări, lucrări de importanța celor de mai jos: Bernhard Schweitzer, *Alla ricerca di Fidia e altri saggi sull'arte greca e romana*; Università di Cambridge, *Storia antica XI: La pace imperiale romana*; Alfred Zimmern, *Il Commonwealth greco. Politica e economia nell'Atene del V secolo*; Max Weber, *Storia agraria romana*. În fața acestei înșirări de nume și titluri, nu-i nevoie să fie cineva specialist pentru a înțelege și aprecia amploarea efortului de a face accesibile fie cărți de multă vreme dispărute din circulație, cum sînt cele ale lui Weber și Zimmern, fie lucrări anevoie de procurat în versiunea originală, uneori din pricina limbii, alteori din pricina prețului ridicat, ca în cazul mării *Istoriei antice* editate de Universitatea din Cambridge.

Toată lumea știe că în zilele noastre *The Cambridge Ancient History* e expunerea cea mai amplă și mai amănunțită a vicisitudinilor omenirii de-a lungul mileniilor care încep cu primele așezări din Egipt ori Mesopotamia și merg pînă la data convențională a prăbușirii Imperiului roman. Se știe de asemenea că — în ciuda inegalităților inevitabile, din pricina marelui număr de autori — volumele care-o alcătuiesc se mențin, în general vorbind, la un nivel din cele mai onorabile, rezultat obținut deopotrivă prin alegerea judicioasă a colaboratorilor și prin munca de coordonare depusă de consiliul redacțional, compus din S. A. Cook, F. E. Adcock și M. P. Charlesworth. Ca în orice lucrare colectivă, și încă de asemenea proporții, inconvenientul major nu se vedește deci în vastitatea documentării sau în exactitatea amănuntelor, ci în diversitatea de concepții privind procesul istoric și în talentul de evocare al feluritelor autori. Pentru cine cunoaște cit de cit personalitatea principalilor învățați care semnează volumul de care ne ocupăm — W. W. Tarn, A. D. Nock, F. Oertel, M. P. Charlesworth, Hugh Last, Ronald Syme, Arnaldo Momigliano — era de așteptat ca de la un capitol la altul să se regăsească trăsăturile distinctivale ale fiecărui autor, parcă subliniate și îngroșate de vecinătatea impusă de opera comună. Dar această particularitate nu se impune decât celui preocupat fie de o anumită unitate stilistică, fie de o explicație general-valabilă a faptelor narate. Asemenea preocupări neîntrînd însă în intențiile autorilor, nici ale redactorilor răspunzători de bunul mers al lucrării, ar fi poate exagerat să le cerem ceea ce nici o clipă nu și-au propus să ne dea.

Rămîne, și e destul ca să ne trezească interesul și să ne cîștige recunoștința, o vastă frescă a evenimentelor dintre moartea lui Caesar și venirea la tron a lui Vespasian, judicios concepută și solid executată, la care sîntem și vom fi încă multă vreme ținuți să recurgem fie pentru a verifica un amănunt, fie pentru a cunoaște punctul de vedere al unor specialiști încercați în unele probleme controversate. Aduag execuția ireproșabilă a hărților, numeroase, și bogăția bibliografiilor — pe capitole și probleme. De menționat sînt și indicii variați, care se adaugă tablelor cronologice, arborilor genealogici ai cîtorva familii de seamă și listelor de suverani ai unor țări mai puțin cunoscute, ca Iudeea sau Regatul Bosporan.

Sub raportul acurateții traducerii și a eleganței tiparului, versiunea italiană, pregătită de Anna Gallina și Elena Lattanzi — e demnă de original. Îmi rămîne să-mi exprim părerea de rău (dar se putea oare face altfel?) că prilejul acestei prime traduceri într-o limbă străină n-a fost folosit pentru o aducere „la zi” a textului și a documentării, rămase la nivelul din 1933. Făgăduiala de a ni se oferi — la încheierea lucrării — un volum special de suplimente

bibliografice nu mi se pare realizabilă, nici utilă. Cititorul ar fi trebuit, de altă parte, prevenit de această carență, ca să nu-și inchipuie că găsește în lucrarea retipărită ultimul cuvânt al informației și cele mai noi rezultate ale cercetării.

Cea de-a doua lucrare de care-mi propun să mă ocup — ultima apărută în *Biblioteca storica dell' Antichità* — e departe de a fi obținut la data primei ei publicări succesul de stimă al *Istoriei* de la Cambridge, pentru simplul motiv că — fie și în 1927 — nu venea să ofere cititorului nici un punct de vedere nou despre dezvoltarea economică a lumii vechi (ca lucrarea din 1928 a lui Hasebroek, de pildă: *Staat und Handel im alten Griechenland*), nici documentarea de prima mână, într-o materie pe cât de vastă pe atât de obscură, pe care i-o puteau și i-o pot încă pune la dispoziție studiile variate ale lui Fritz Heichelheim. Cu tot respectul cuvenit amintirii unui cercetător harnic și prob, Jules Toutain n-a fost nici un economist, nici un istoric al societății antice în evoluția-i milenară. Lucrările lui de căpetenie sînt din domeniul istoriei religiilor (îndeosebi al cultelor din Africa romană), iar volumul tradus acum în limba italiană (publicat pentru întâia oară în colecția *Evolution de l'humanité*, condusă de Henri Berr) nu reprezintă decît un rezumat impersonal al cunoștințelor celor mai generale despre materia tratată. Nici vorbă, fie și în aceste condiții, cartea poate fi de folos celor ce n-au răgazul, nici pregătirea care le-ar permite să se intereseze, să zicem, de nivelul producției meșteșugărești în Atena clasică sau de regimul solului în regatele elenistice. Întrebarea e numai dacă atita osteneală și cheltuală n-ar fi fost mai bine întrebuințate în publicarea unei cărți în care să se oglindească ceva mai mult din efortul contemporan de înțelegere a unor fenomene hotărîtoare pentru dezvoltarea de ansamblu a lumii greco-romane.

D. M. Pippidi

LOUIS ROBERT, *Monnaies grecques. Types, légendes, magistrats monétaires et géographie* (Centre de recherches d'Histoire et de Philologie de la IVe Section de l'École Pratique des Hautes Études. I, Hautes Études Numismatiques, 2), Genève-Paris, 1967, 148 p. + 14 pl.

După debutul seriei de înalte studii numismatice, printr-un volum al aceluiași autor, ne aflăm acum, la puțină vreme după apariția primului, în fața unui al doilea volum, ceea ce denotă cele mai bune intenții de a se asigura aparițiilor o regularitate care, îmbinată cu înalta ținută științifică a contribuțiilor, va duce la o însemnată creștere a ponderii studiilor franceze în acest domeniu de cunoaștere.

Fiind vorba de astă dată de o culegere de studii dintre cele mai diferite ca perioadă și preocupări, extinse asupra unei problematice și cu implicații pe care subtitlul volumului abia le lasă să se întrevadă, să ne fie îngăduit să purcedem la o înregistrare a sumarului și iertat, dacă în rindurile cu care însoțim pe alocuri titlurile nu-și vor găsi loc întotdeauna problemele și sensurile cele mai adînci și mai importante.

I. *Une tèle de femme sur les monnaies de Rhodes* (7—14) demonstrează, pe baza cultelor și a personificărilor politice, care se vădesc și ele foarte importante în vremea elenismului că